

Ивана Чанчар

ГЛАГОЛСКЕ ДОПУНЕ У *ХИЛАНДАРСКОЈ ПОВЕЉИ* СТЕФАНА

Прилози проучавању језика 43

2012

3–42.

ГЛАГОЛСКЕ ДОПУНЕ У *ХИЛАНДАРСКОЈ ПОВЕЉИ* СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ¹

САЖЕТАК

Овај рад представља допринос изучавању развоја синтаксичке транзитивности, односно глаголске рекције на синхронном нивоу једног ограниченог периода српскословенског језика (сам почетак XIII века). Обухвата једну повељу из опуса Стефана Првовенчаног. Такође, овим истраживањем отвара се пут даљем и подробнијем изучавању глаголске рекције у историји српског језика. У рекцијском речнику може се видети контекст у ком се именовани глагол бележи, као и форма у којој се јавља.

На основу инхерентне семантике забележених глагола, или на основу семантике коју добијају у одређеном контексту даје се типологија глагола и прати се њихова рекција. Типологија допуна даје се као резултат истраживања глаголске рекције.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: синтаксичка транзитивност, глаголска рекција, сфера међуљудских односа, волунтативна сфера, сфера асертивних допуна, сфера глагола физичке активности, сфера глагола креативног и трансформаторског карактера, објекатска допуна, необјекатска допуна.

1. Увод

1.1. Предмет и циљеви истраживања

Предмет овог рада јесте праћење глаголске рекције у *Хиландарској повељи* Стефана Првовенчаног. Врши се подела ексцерпираних глагола по семантици, на основу чега се утврђује која семантичка класа глагола

¹ Рад је настао у оквиру пројекта *Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције* (178030), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

везује одређени тип допуне.

У раду се даје типологија глагола на основу значења које изражавају, као и на основу семантике коју добијају у одређеном контексту.

Речник глаголске рекције представља увид у период најраније оригиналне српскословенске књижевности, те се на основу њега могу пратити семантичке промене у историји српског језика, као и промене у самој рекцији.

1. 2. Корпус

Корпус на ком су испитивани рекцијски односи чини *Хиландарска повеља* Стефана Првовенчаног, његов први познати књижевни текст, даровница коју је издао манастиру Хиландару између 1200. и 1202. године (Јухас-Георгиевска 1999: 13–14).

1. 3. Валентност, прелазност и рекција

Својство предиката да бројем својих аргумената показује број учесника у неком односу зове се синтаксичка валентност. Лева валентност је обично заступљена аргументом који има опште значење остваривача или носиоца неке радње или стања, тј. шире схваћеног агенса, а десна валентност је резервисана за друге семантичке улоге.

Прелазност (или транзитивност) представља уобичајени граматички термин који се односи на могућност или немогућност глагола да има десну валентност, и то пре свега прву десну валентност, што је место резервисано за директни објекат и остале десне валентности (Пипер 2005: 610). На тај начин прелазност се испољава у глаголској синтагми с беспредлошким падежом – акузативом, с којим евентуално алтернира неки други беспредлошки падеж. Непрелазни глаголи могу имати и беспредлошку и предлошку рекцију, а искључива појава ове друге маркира глагол као непрелазан (Ружић 2005: 539–540).

Однос синтаксичке зависности између семантичког предиката и његове десне валентности назива се рекција. Она може бити проста и комплексна. За просту је карактеристичан само један именски израз у зависном падежу, док је за комплексну рекцију карактеристично постојање више од једног зависног именског израза (Пипер 2005: 610–613).

Рана словенска ситуација у погледу хронологије развоја транзитивности није довољно позната. Темелјније је обрађен староруски период у студији Крыско 1997, с тим што корпус обухвата и споменике писане народним и оне писане рускословенским. (Грковић-Мејдор 2007: 77–81).

Старословенски језик, чији настанак пада у сам крај општесловенске епохе, сведочи о томе да је процес развоја транзитивности био у току (будући да се чувају апсолутни глаголи и архаични адвербијални акузатив), те да одређене групе глагола још увек немају рекцију у савременом смислу (Грковић-Мејдор 2007: 92).

О глаголским допунама у језику старосрпских повеља и писама XII и XIII пише Анита Бабић (Бабић 2008: 5–48).

Ирена Грицкат пише о транзитивности, при чему истиче да интранзитивни глаголи прелазе у транзитивне чиме се њихова глаголска семантика шири (Грицкат 1975: 229–238).

Синтаксичка транзитивност представља формализацију инхерентне семантичке транзитивности глагола, а као последицу развоја синтаксичке транзитивности, односно субјекатско-објекатских односа или глаголске рекције у словенским језицима, С. Павловић наводи трансформацију једнодимензионалне просторне падежне парадигме (директивне) у дводимензионалну (директивно-позициону) (Павловић 2011: 59).

Први лингвиста који је глаголу у реченици одредио приоритетно место јесте Тенијер (Lucien Tensnière). Он валентност одређује као *број*

актаната којима глагол може да управља (Mrazović 1979: 22–23).

Енгел истиче да је рекција способност глагола да за себе вежу елементе других класа лексема. Глаголи се разликују по броју и по врсти елемената које могу за себе да вежу и на основу тих разлика може се целокупна класа глагола поделити на више супкласа. Рекцију тих супкласа Енгел назива валентношћу. За разлику од Енгела, по Хелбигу је појам валентности шири од појма рекције (Mrazović 1979: 18–19).

О рекцији и валентности глагола, као и о глаголским допунама постоји велики број радова: М. Алановић (2010), М. Алановић (2011), Д. Гортан-Премк (1971), Д. Гортан-Премк (1977), М. Ивић (1972), Ј. Кашић (1968), Б. Остојић (1969), М. Павловић (1962), В. Петровић (2000), М. Стевановић (1951) итд.

Класификацију допуна дају П. Мразовић (1990) и В. Петровић (1992). Допуне јесу обавезни делови дубинских структура реченице, док су додаци елементи чије испуштање не би нарушило граматичност структуре (Петровић 1992: 123).

Овај рад представља допринос изучавању развоја синтаксичке транзитивности, односно глаголске рекције на синхронном нивоу једног ограниченог периода српскословенског језика (сам почетак XIII века) обухватајући једну повељу из опуса Стефана Првовенчаног. Такође, овим истраживањем отвара се пут даљем и подробнијем изучавању глаголске рекције у историји српског језика

У оквиру овог истраживања даје се рекцијски речник забележених глагола у ком се може видети контекст у ком се именовани глагол бележи, као и форма у којој се јавља, те се у самом раду неће наводити контексти употребе.

2. Анализа

2.1. Типологија глагола

Ексерпирани глаголи класификују се на основу семантике коју носе или коју добијају у одређеном контексту. Сви глаголи могу се поделити у пет семантичких сфера.

Прва је сфера међуљудских односа и у њу спадају: глаголи са имплицираном аблативном семантиком, глаголи давања, примања, поседовања, глаголи којима се идентификује негативно деловање агенса, глаголи асистенције, глаголи који означавају радњу која се чини да би коме користила.

Друга је волунтативна сфера и она обухвата: глаголе који су срачунати на постизање циља, волунтативно-директивне и волунтативно-констативне глаголе.

Трећа сфера је сфера асертивних допуна које се реализују уз информативно-констативне глаголе, глаголе менталних манифестација, глаголе чулне перцепције и глаголе емоционалних манифестација.

Четврта је сфера глагола физичке активности која обухвата: глаголе кретања кроз простор, глаголе напуштања, окретања од нечег, глаголи ослабљеног кретања, глаголе финалне директивности и глаголе просторне позиционираности.

Пета сфера је ограничена на глаголе креативног и трансформаторског карактера.

2.1.1. Сфера међуљудских односа

2.1.1.1. Глаголи са имплицираном аблативном семантиком

За реализовање радње идентификоване глаголима са имплицираном аблативном семантиком (възети (что на се) ‘преузети на себе нешто’, лишити (кого чего) ‘лишити неког нечег’ неопходно је учешће двају партиципаната. Први је носилац радње предикације, док је други партиципант лице од ког се предметни садржај измешта, одваја.

2.1.1.2. Глаголи давања, примања, поседовања

2.1.1.2.1. Глаголи давања

Ова класа глагола својим семантичким потенцијалом везује за себе и директни и индиректни објекат, тј. има комплексну рекцију. У одређеним контекстима један од објеката може бити имплициран.

Глаголи давања (дати (што комоу/чемоу) ‘дати нешто некоме’, даровати (комоу + инф; што, кого комоу) ‘даровати нешто, неког некоме’, подати (што комоу) ‘дати нешто некоме’, прѣдати (што комоу) ‘предати нешто некоме’, приложити² (къ чемоу) ‘приложити нечему’ поред допуне у виду директног објекта, везују за себе и индиректни објекат, који је код глагола въздати (што) ‘давати нешто’, придати (што) ‘додати нешто’ присутан на дубинском нивоу.

2.1.1.2.2. Глаголи примања

Глаголи примања на површинском нивоу могу бити једнорекијски и везивати за себе директни објекат у форми беспредлошког акузатива (въсприѣти (што) ‘прихватити нешто’, полуѣити (што) ‘добити нешто’), а да притом на дубинском нивоу подразумевају присуство лица (агентива) од ког се директни објекат одваја, удаљава.

Глагол приобрѣсти (што отъ кого) ‘задобити нешто од неког’ је комплексне рекције и за себе везује допуну директног објекта и допунског агентива. Директни објекат формализован је беспредлошким акузативом (што отъ кого), док се протоаблативном конструкцијом у форми генитива блокираног предлогом отъ означава лице од ког потиче *конверзна радња*. Ова протоаблативна конструкција идентификује вршиоца радње реверзибилне са наведеном радњом и има функцију допунског агентива: добити од неког нешто ← неко је нешто дао (Петровић 1992: 131).

² Директни објекат је уз глагол приложити имплициран.

2.1.1.2.3. Глаголи поседовања

У ексцерпираној грађи забележен је глагол поседовања у ширем смислу (овладати (чимь) ‘овладати нечим’) који за себе везује допуну у инструменталу. Допуна глагола овладати у инструменталу има функцију нетипичног директног објекта обухваћеног именованом радњом који значење глагола ближе одређује.³

2.1.1.3. Глаголи којима се идентификује негативно деловање агенса

Глаголи обидѣти (кого) ‘увредити некога’, потворити (что, кого) ‘не поштовати нешто, неког’, проклетти (кого) ‘проклетити неког’ јесу семантичка група глагола којима се реферише о негативном деловању агенса на пацијенса. Агенс као одашиљач негативних утицаја јесте истовремено и изазивач новонасталога стања унутар објекта који је истовремено и рецепијент и пацијенс.

2.1.1.4. Глаголи који означавају радњу која се чини да би коме користила

У ексцерпираној грађи постоји група глагола који идентификују радње које се чине да би другим лицима биле од користи, што значи да је за реализацију именоване радње неопходно учешће бар два партиципанта, при чему је други партиципанта лице ка коме се усмерава именована радња (оугодити (кому) ‘угодити некоме’, стронити на оуныша (кому) ‘чинити набоље некоме’), лице на ком се радња испољава (съблюдати (кого отъ чесо) ‘чувати некога од нечега’, љстити (кого) ‘поштовати неког’), односно објекат у ком се радња реализује (слоужити (въ чѣмь) ‘служити у нечему’).⁴

³ Инфинитив овладати представља директни објекат радње управне предикације (даровати), при чему је адресат управне радње истовремено носилац радње исказане инфинитивом: дарова нашим прадедомъ і нашимъ дѣдомъ овладати сновъ землюъ сръпскоюъ ‘дарова нашим прадедовима и нашим дедовима да овладају овом српском земљом’ (ХП, 2).

⁴ Лексички експонент допуне у форми локатива са предлогом въ јесте објекат у којој монаси служе, тј. којој служе, којој су посвећени (као и претпостављеним лицима у цркви), те се ова допуна може интерпретирати и као објекат на ком (или ка

2.1.1.5. Глаголи асистенције

Глаголи асистенције представљају семантичку поткласу каузативно-манипулативних глагола чији су прототипични лексичко-семантички експоненти глаголи са значем указивања помоћи или лишавања ње (Алановић 2011: 137).

М. Алановић користи термин *субагенс* за лице коме се помаже јер је оно објекат каузације са реализаторском улогом, док је *супраагенс* каузаторско лице чије је деловање потпорно-омогућивачко (Алановић 2011: 137).

У ексцерпираној грађи забележена су два глагола асистенције: помагати (къ комоу) ‘помагати некоме’ и поспѣшьствовати (о чѣмъ) ‘потпомагати (некоме) у нечему’.

2.1.2. Волунтативна сфера

Волунтативној сфери припадају глаголи који се темеље на обележју експектативности, односни глаголи који својом семантиком најављују реализацију пропозитивног садржаја: глаголи који су срачунати на постизање циља, волунтативно-директивни и волунтативно-констативни глаголи.⁵

Једино се у сфери волунтативности бележе зависне предикације у допунској функцији и то укупно 4 пута: уз глагол срачунат на постизање циља подвнзати се (како + потенцијал), уз волунтативно-директивни глагол молити (да + футур) и уз волунтативно-констативне глаголе желати (како + потенцијал) и помыслити (да+презент). Мали број забележених хипотактичких структура говори о почетку њиховог развоја који је зачет

ком се радња испољава), а не само као месна допуна: и заповѣдаше њм ѿ цркъваѣхъ пеци се. и ѿ слоужещиѣхъ в ннѣхъ чрѣныциѣхъ ‘и заповедаше ми да се о црквама старам и о монасима који у њима служе’ (ХП, 8).

⁵ Термини волунтативно-директивни и волунтативно-констативни преузети су од С. Павловића (2009: 50–58).

у сфери волунтативности.⁶

Везник како јавља се два пута (иза глагола *подвнзати се* и *желати*) уводећи пропозитивни садржај у форми потенцијала. Партикула, односно везник да такође се јавља два пута: једном као оптативна партикула у саставу перифразе *да + презент* (иза глагола *помыслити*), а једном иза глагола *долити* у функцији конектора са футурском конструкцијом којом се формализује пропозитивни садржај.

2.1.2.1. Глаголи који су срачунати на постизање циља

Глаголи срачунати на постизање циља (*подвнзати се* (челу; инф.; како + потенцијал) ‘стремити, журити’, *последьствовати* (челу) ‘придржавати се нечег’) темеље се на обележју *експектативности* и обележју волунтативности. Наведеним обележјима истиче се да се реализовање радње означене предикатом тек очекује (Ивић 1970: 50).

2.1.2.2. Волунтативно-директивни глаголи

Волунтативно-директивни глаголи садрже извесну модалну нијансу, иницијални импулс за акцију коју треба да реализује други партиципant на захтев првог (Ивић 1970: 47).

Волунтативно-директивни глаголи обухватају а) глаголе допуштања, пермисивне глаголе којима адресант допушта адресату одређене поступке у његову корист (*дати* (кому + инф.) ‘допустити, дозволити неком нешто’, *благословити* (кого) ‘благословити неког, дати неком благослов за нешто’, *сподобити* (кого + инф. + датив) ‘удостојити неког нечег’), б) глаголе подстицања, саветовања, поучавања –

⁶ Постпоновање објекатске клаузе у односу на управни глагол може се схватити као пресликавање реда елементарних синтаксичких јединица из просте реченице на реченични комплекс (SVO модел распоређивања), те се може третирати као израз иконичког принципа хијерархијске секвентности, док се постпоновање намерне реченице схвата као израз иконичког хронолошког принципа (Павловић 2010: 144).

хортативне глаголе којима адресант даје адресату одговарајуће савете на његову корист (подвизати (кого + инф.) ‘подстицати неког на нешто’, призваати (кого въ что) ‘позвати неког на нешто’, вѣщавати* (инф.) ‘говорити нешто’, оучити (кого + инф. + датив) ‘учити неког нечему’, наставити (кого) ‘поучити неког’, наоучити се (отъ кого) ‘научити се од неког’, поучавати (кого) ‘поучавати неког’), в) апелативне глаголе којима адресант адресату поставља одређене захтеве у своју корист (принудити (кого о чемъ) ‘приморати неког на нешто’, ноудити (кого) ‘приморавати неког на нешто’), потроудити (кого) ‘натерати неког да напорно ради’, молити (кого + да + футур) ‘молити неког нешто’, заповѣдати (кому + инф.) ‘заповедати неком нешто’, възснати мольбы (къ кому + инф.) ‘слати молбе некое да уради нешто’) (Павловић 2009: 50–51).

а) Реализацију глагола допуштања спроводе два партиципанта: први је лице које иницира радњу, даје дозволу или благослов другом лицу за остварење радње, односно лице које другом лицу омогућава остварење именоване радње чинећи га *достojним*. Радња која треба да се оствари формализује се инфинитивом у функцији директног објекта,⁸ али може бити и имплицирана (благословити кого).

б) Као што је већ поменуто, глаголима подстицања, саветовања, поучавања (хортативним глаголима) упућује се на то да адресант даје адресату одговарајуће савете на његову корист подстичући га на акцију која може бити експлицирана инфинитивом (подвизати* (кого +

⁷ Истакнути глагол према својој инхерентној семантици припада групи информативно-констативних глагола, али у датом контексту добија значење волунтативно-директивног глагола саветовања усмереног ка другом лицу.

⁸ Прасловенски инфинитив је пореклом „датов-локатив”, који се окаменио у изворном адлативном значењу. Како се потом семантика локатива системски сужавала на месну, а датив преузимао у потпуности циљно/намерно значење, инфинитивна форма се реинтерпретирала као дативна (Грковић-Мејџор 2011: 30)

⁹ Примарно значење глагола подвизати *подизати* метафоризује се у глагол апстрактне семантике *подстицати* деловањем аналогije: подизати неког у физичком смислу → будити, распламсавати код некога вољу за нечим.

инф.) ‘подстицати неког на нешто’, вѣщавати (инф.) ‘говорити нешто’), конструкцијом ДИ оучити (кого + инф. + датив) ‘учити неког нечему’, адлативном конструкцијом са предлогом въ (призъвати (кого въ что)) ‘позвати неког на нешто’, а може бити и имплицирана (наставити (кого) ‘поучити неког’, наоучити се (отъ кого) ‘научити се од неког’, пооучавати (кого) ‘поучавати неког’)).

в) Апелативни глаголи којима адресант адресату поставља одређене захтеве у своју корист имају најснажнији иницијални импулс (глаголи: приноудити (кого о чемъ) ‘приморати неког на нешто’, ноудити (кого) ‘приморавати неког на нешто’), потроудити¹⁰ (кого) ‘натерати неког да напорно ради’, заповѣдати (кому + инф.) јачег су интензитета од глагола молити (кого) и перифрастичне конструкције възьмлати мольбы (къ кому + инф.) ‘слати молбе некоме да уради нешто’ којима се формулише молба).

2.1.2.3. Волунтативно-констативни глаголи

Док су волунтативно-директивни глаголи израз комуникативних активности којима адресант изражава своју вољу у циљу анимирања адресата на реализацију пропозитивног садржаја, волунтативно-констативни глаголи независно од адресата експлицирају вољни импулс (не хотѣти (чесо) ‘не хтети’, желати + како + потенцијал¹¹ + датив + инф. ‘желети’, помыслити¹² + да + презент ‘пожелети’) (Павловић 2009:

¹⁰ Глагол *потроудити* бележи се у СС (СС 1999: 489) са морфемом *са* (*потроудити са* ‘нарадити се’), међутим у испитиваном тексту глагол се бележи без компоненте *се* и има значење транзитивног глагола ‘натерати неког да напорно ради’. Поменута морфема у СС нема рефлексивну вредност, већ је *означитељ рецесивне дијатезе*, појаве *опречне каузативности* и улога јој је да обележи моновалентну употребу двовалентног глагола (Батистић 1978: 65). Губљењем *означитеља рецесивне дијатезе*, глагол прелази из интранзитивне категорије у транзитивну и добија објекатску допуну у форми беспредлошког акузатива. Припада сфери каузативности која подразумева прелазност глаголске радње на неки објекат, као и свесно вршење те радње (Батистић 1978: 75).

¹¹ Партицип перфекта глагола *быти* је имплициран.

¹² *помыслити* је примарно глагол менталне манифестације, а као његови

58). Својом инхерентном семантиком имплицирају успостављање *експектативности*, чиме се сигнализира да се реализација садржаја волунтативне радње тек очекује.

С. Павловић истиче да је употреба допунског како у сачуваним старосрпским пословноправним списима везана за асертивне реченичне допуне (асертивним допунским реченицама реферише се о пропозитивном садржају који се схвата као датост, а реализују се уз глаголе информисања, глаголе менталних манифестација, глаголе чулне перцепције и емоционалних манифестација), док је његов продор у сферу волунтивности знатно ређи, будући да је њен примарни индикатор партикула, односно везник да (Павловић 2009: 8082).

Занимљиво је да се у ХП везник како јавља два пута у сфери шире волунтативности: уз волунтативно-констативно желати (желаше како бы мощно кѣмоу въсприѣти ангелски и апостольски образъ ‘жељаше да буде могуће да прими анђеоски и апостолски лик’ (ХП, 4)) и уз глагол који је срачунат на постизање циља: (подвизати се) (подвизае се и како би полѣтилъ ранскоу оноу и неизреченноу жнлщѣ. которыѣ нѣравомъ ‘и (стремећи) како би на неки начин стекао оно рајско и неизрециво станиште’ (ХП, 4)).

У оба случаја пропозитивни садржај формализован је потенцијалом,¹³ те се може извести закључак да се овај везник (који не садржи обележје волунтативности) јавља на оним местима где сам пропозитивни садржај има волунтативни карактер.

Партикула да као примарни индикатор волунтативних реченица

сродни глаголи у СС наводе се и глаголи волунтативне семантике: вѣждѣти, вѣждѣти, въсхотѣти (СС 1999: 475–476). Могуће је да на успостављање волунтативног обележја код глагола менталне манифестације утиче семантика пропозитивног садржаја граматикализована оптативним да + презент (помышль съи гласъ въ себѣ да сндоу на красноу тоу пажнѣ ‘пожеле овај глас у себи: желим да сиђем на ту красну ливаду’) (ХП, 6).

¹³ Уз глагол желати, поред потенцијала, јавља се и ДИ конструкција, чиме се интенционални моменат додатно наглашава желаше како бы мощно кѣмоу въсприѣти. Дативом се исказује вршилац инфинитивне радње који је једнак носиоцу радње управне предикације (желати).

уводи зависну реченицу на два места: иза волунтативно-констативног помисли јавља се у оптативној перифрази да + презент, а иза волунтативно-директивног глагола моли јавља се у конструкцији са сложеним футуром.

Перифрастични спој да + презент од првих сачуваних старосрпских пословноправних списа па до средине 15. века иступа као примарни индикатор волунтативних реченица (Павловић 2009: 87).

Допунске реченице асертивног типа уведене везником да јављају се од друге половине 14. века, те, како С. Павловић истиче, волунтативно да одвајајући се од презентске глаголске форме улази у комбинацију чак и са футурском конструкцијом. Граматикализација волунтативне предикације футурском конструкцијом сасвим је неуобичајена, будући да футур представља овременавање дате ситуације, што није одлика волунтативне реченице. Ипак, овакав поступак може се објаснити постојањем обележја експектативности и у волунтативној и у футурској конструкцији, односно тиме што „волунтативно представљена ситуација има футурску оријентацију” (Павловић 2009: 89–90).

У XII са самог почетка 13. века на једном месту се бележи волунтативно да као конектор између волунтативно-директивног глагола моли и футурске конструкције (по семъ же молю бы господине мои и братниа. комоу богу дароуе си столь по мнѣ и снѣ владычество. да не иде шендѣти светые богородице. оу сиѣхъ всѣхъ правдѣхъ писаныхъ здѣ. ни да би потворена рѣчь моѣ ни данне (XII, 12)).¹⁴

Уз контекстуално условљени волунтативно-констативни глагол помисли јавља се волунтативна перифрастична структура да + презент која добија статус зависне волунтативне реченице (помышль сын гласъ къ себѣ да сиидоу на красноу тоу пажнѣ ‘пожели овај глас у себи: да сиђем (желим да сиђем) на ту красну ливаду’ (XII, 6)).

¹⁴ Упркос врло слабој развијености хипотактичких структура, јављају се одређени прогресивни елементи као што је да са футурском конструкцијом.

2.1.3. Сфера асертивних допуна

Сфера асертивних допуна обухвата вербални, мисаони, чулни и емотивни аспект човековог битисања, при чему се асертивним допунама реферише о пропозитивним садржајима прихваћеним као датост уз информативно-констативне глаголе, глаголе менталних манифестација и чулне перцепције, те глаголе емоционалних манифестација (Павловић 2009: 9–10).

2.1.3.1. Информативно-констативни глаголи

Информативно-констативни глаголи јесу глаголи информисања којима се изражава одашиљање поруке, било да су то глаголи говорења (рећи (что)/(независна реченица) ‘рећи нешто’) или глаголима писања (написати (что) ‘написати нешто’) (Павловић 2009: 10-12).

2.1.3.2. Глаголи менталних манифестација

У оквиру групе глагола менталних манифестација могу се издвојити две класе глагола: глаголи знања (когнитивни глаголи) и глаголи интелектуалне (когнитивне) перцепције.

Глаголи знања (въ оумѣ въложити¹⁵ ‘ставити до знања’, поменути (что) ‘сетити се нечега’) реферишу „о чињеницама доступним спознаји” (Павловић 2009: 27). За себе везују објекатску допуну у форми беспредлошког акузатива.

Подгрупу глагола интелектуалне перцепције карактерише то што је когнитивни импулс активиран секундарно, на основу већ активираних чулних перцепција. То су глаголи: видѣти (что) ‘узети нешто у обзир’, прѣзрѣти (что) ‘презрети / оставити нешто без пажње’, оуслышати (кого) ‘услышити неког’. Глаголи видѣти и прѣзрѣти формирају бинарну

¹⁵ Глагол въложити који примарно идентификује процес физичког смештања, односно ослабљеног кретања на основу семантике лексичког експонента у функцији директивне допуне (въ оумѣ), добија статус глагола знања. Објекатска допунa је контекстуално имплицирана уз конструкцију въ оумѣ въложити.

опозицију која се заснива на визуелној перцепцији: видети : не видети, а потом когнитивно усложњава добијајући дистинктивно обележје интенционалности: узети у обзир: презрети (не узети обзир, оставити без пажње).

Глагол оуслышати примарно припада сфери аудитивне перцепције. Метафоризацијом примарне семантике, глагол добија обележје интенционалности и вољно утемељене активности: чути → саслушати. Аудитивна перцепција претвара се у свесно слушање обележено интенционалношћу.

2.1.3.3. Глаголи чулне перцепције

Перцептивни глаголи у уској су вези са глаголима менталне спознаје. Према типу чулног рецептора перцептивни глаголи могу се поделити на глаголе визуелне перцепције (видѣти (что) ‘видети нешто’, смотреити (кого, чему / кого, что) ‘гледати неког, нешто’) и глаголе аудитивне перцепције (слышати (что) ‘чути нешто’, слышити въ оуши¹⁶ ‘чути’). Овој класи припадају и глаголи констатовања опажаја (обрѣсти (что) ‘наћи нешто’) (Павловић 2009: 37–38).¹⁷

Сви глаголи чулне перцепције су просте рекције с обзиром на то да њихова реализација не захтева учешће другог партиципанта (глагол смотреити има двојаку рекцију – у истој реченици за себе везује и објекат у

¹⁶ Глагол слышити који примарно идентификује усмерено кретање кроз простор прелази у класу глагола чулне перцепције на основу семантике директивне допуне којом се идентификује финална тачка усмереног кретања въ оуши. Функцију агенса има персонификована апстрактна именица гласъ. Она је на дубинском нивоу објекат радње чулне перцепције. Радња чулне перцепције приписује се посесору чулног рецептора оуши, који је у ствари дубински агенс, рецепијент: гласъ слынде въ оуши прѣтоуднаго і дивнаго господина ии свѣтаго симеоуна. чьстнаго старца *глас уђе у уши предивног и дивног господина ми, свѣтог Симеона, часног старца* (ХП, 6) → предивни и дивни, господин ми, свети Симеон, часни старац, чу глас

¹⁷ Акузативна конструкција у глаголском изразу перцепције чула мириса поущати благоу воноу (благоу воноу поущае ‘благ мирис пуштајући’ (ХП, 4)) уводи значење начинске одредбе ‘мирисати благо (лепо), благим (лепим) мирисом’, иако би се по формалном критеријуму могла окарактерисати као објекатска допуна.

акузативу и објекат у генитиву¹⁸).

2.1.3.4. Глаголи емоционалних манифестација

Семантичка група глагола емоционалних манифестација обухвата глаголе пѣши сѣ (о коѣмъ, о чѣмъ) ‘радовати се некоме, нечему’, радѣвати сѣ (о коѣмъ) ‘радовати се некоме’ и възлюбити (кого) ‘заволети неког’. Наведени глаголи могу се поделити у две групе. Првој групи припадају глаголи пѣши сѣ и радѣвати сѣ и њих карактерише „делимична ангажованост субјекатског партиципанта, односно посредна ангажованост субјекта, ангажованост са дистанце”, док глагол възлюбити одликује „потпуна ангажованост субјекатског партиципанта у односу на објекатски” (Петровић 2000: 441).

Глаголи прве групе за себе везују допуну у форми локатива, њиме се именује предмет, односно лице обухваћено радњом, то је предмет ка ком се испољава означена акција, док глагол који припада другој групи везује за себе беспредлошки акузатив.

Предлошко-падежна локативна форма сама по себи упућује на постојећу дистанцу између партиципаната. Непосредни контакт спречава предлог чиме се омогућава делимична ангажованост субјекта у односу према објекту радње, ангажованост за коју физичка блискост нема пресудан значај. Оваква ситуација одсликава деловање закона иконичности будући да формална раздвојеност партиципаната предлогом упућује на семантичку дистанцираност, односно на емоционалну повезаност која не захтева физичку блискост.¹⁹ Такође, објекатски

¹⁸ Глаголи опажања и глаголи који значе стремљење ка циљу (глаголи срачунати на постизање циља) првобитно су за себе везивали објекат у генитиву, ком акузатив временом постаје конкурентно средство (Грковић-Мејџор 2001: 47). Директни објекат у генитиву уз глагол смотрѣти одраз је старијег стања, а акузативна конструкција говори о превирању које је у току.

¹⁹ У развоју синтаксичке транзитивности манифестовала се тежња ка иконичном устројавању у складу са номинативним језичким типом. Језичка дистанца одговара концептуалној дистанци. Степен директности контакта међу актантима

партиципант делује на субјекатски тако да га подстиче на одређену активност, ствара код њега посебно расположење, те се може доживети и као каузатор дате активности, тј. стања.

Беспредлошки акузатив којим је формализована објекатска допуна глагола възлюбити упућује на њену непосредну везу са субјекатским партиципантом.

Глаголи емоционалних манифестација *импресивног* су карактера, тј. назначено стање или радња реализују се у сфери експиријенсера (Павловић 2009: 44), док се пропозитивним садржајем глагола у форми локатива и беспредлошког акузатива идентификује и каузатор именованог стања, односно радње.

2.1.4. Глаголи физичке активности

Семантичка класа глагола физичке активности обухвата: глаголе кретања кроз простор (изити (отъ кого, отъ чесо / изъ чесо въ что) ‘изаћи, отићи од неког, од нечег / изаћи из нечег / однекуд / у нешто / некуд’, ити (съ чесо) ‘ићи с нечег / однекуд’, сьнити (на что) ‘сићи на нешто / некуд’, находити (на кого) ‘надолазити на неког’), глаголе окретања од нечег, напуштања (оуклонити се (отъ чесо) ‘уклонити се од нечег’, оставити (кого, что) ‘оставити неког, нешто’), глаголе ослабљеног кретања (привлѣши (что къ кому) ‘привући нешто некое’, приклонити (что) ‘спустити нешто’), глаголе финалне директивности (стати (близъ чесо) ‘стати близу нечег’, оудворити се (срѣдъ чесо) ‘настанити се насред нечег’) и глаголе просторне позиционираности (сѣдѣти (въ чѣмъ, на чѣмъ) ‘седети у нечему, на нечему’, жити (въ чѣмъ) ‘живети у нечему’).

испољава се иконично. Даљи и/ли појмовно сложенији односи исказују се предлошко-падежним конструкцијама. Чињеница да су предлошко-падежне структуре и структурно и семантички сложеније у односу на структуре са слободним акузативом потврђује и иконични принцип да језичка сложеност одговара концептуалној сложености (Грковић-Мејџор 2010: 57–58).

2.1.4.1. Глаголи кретања кроз простор

Глаголи кретања кроз простор деле се на оне који носе обележје аблативности и својим инхерентном семантиком, односно семантиком префикса указују на почетну тачку кретања (и_зити, с_ьнити), затим на глаголе кретања немаркиране типом директивности (ити), те глаголе са инхерентним обележјем адлативности (на_ходити).

На почетну тачку кретања може истовремено указивати и префикс глагола и предлошко-падежна конструкција у функцији адвербијалне допуне (и_зити от_ь ко_го, от_ь че_со, н_зь че_со), само префикс глаголске лексеме (с_ьнити на _тто), или само предлошко-падежна конструкција (ити с_ь че_со).

Адвербијална допуна адлативног типа са значењем финалне тачке кретања јавља се уз глаголе аблативне семантике (и_зити н_зь че_со в_ь _тто, с_ьнити на _тто), чиме се успоставља бинарна опозиција аблативност : адлативност, али и уз глагол чији префикс уноси значење адлативне директивности (на_ходити на _тто).

2.1.4.2. Глаголи напуштања, окретања од нечег

Класа глагола напуштања, односно окретања од нечег на дубинском нивоу носи обележје аблативности: о_укло_нити с_ь от_ь че_со (‘одвојити се, удаљити се од неког или нечег’), остав_ити ко_го, _тто ‘оставити неког, нешто (удаљити се од истог)’.

Објекатска допуна јесте ентитет од ког се субјекат удаљава, а који својом природом или својим понашањем то удаљавање изазива, те има улогу изазивача, иницијатора, каузатора активности коју агенс спроводи (Петровић 2000: 441).

2.1.4.3. Глаголи ослабљеног кретања

Глаголи ослабљеног кретања, тј. ослабљене директивности (при_кло_нити (_тто) ‘приклонити, спустити нешто’, при_кл_ьщ_ии (_тто к_ь ко_мо_у) ‘привући нешто некое’) садрже семантичко обележје примицања одређеном

ентитету.

Ови транзитивни глаголи везују за себе директни објекат у форми беспредлошког акузатива.

2.1.4.4. Глаголи финалне директивности

Интранзитивни глаголи финалне директивности статн (близъ чесо) ‘стати близу нечега’, оудворити се (срѣдъ чесо) ‘настанити се насред нечега’ захтевају адвебијалну допуну места која значење глагола чини потпуним и информативно релевантним.

Овим глаголима идентификује се завршница усмереног кретања, односно почетак мировања у простору, а од фокуса пажње говорника зависи да ли ће се они понашати као директивни или индирективни (Павловић 2006: 21).

Јуксталокационом падежном конструкцијом близъ + генитив идентификује се заустављање агенса у непосредној близини оријентира без информације о његовој тачној позиционираности (Павловић 2006: 55).

Глагол финалне директивности оудворити се заједно са својом допуном у форми генитива блокираног предлогом срѣдъ реферише о новонасталој центрираној позиционираности објекта локализације у односу на оријентир.

2.1.4.5. Глаголи просторне позиционираности

Интранзитивни глаголи просторне позиционираности сѣдѣти (въ чѣмъ, на чѣмъ) ‘седети у нечему, на нечему’, жити (въ чѣмъ) ‘живети у нечему’ имају обележје директивност /-/.

За себе везују адвербијалну допуну места која ове глаголе семантички спецификује и конкретизује. Допуна просторног позиционирања формализована је локативом са предлогом въ уз глаголе сѣдѣти и жити при чему им даје обележје индирективне интралокализације,

смешта објекат локализације у унутрашњост оријентира, док глагол *сѣдѣти* за себе везује и ареалокациону²⁰ конструкцију на + локатив којом се денотира смештање објекта локализације на површину оријентира.

2.1.5. Сфера глагола креативног и трансформаторског карактера

Сфера глагола креативног и трансформаторског карактера обухвата глаголе чијом реализацијом објекат настаје (креативни глаголи) или се мења у неком апсекту (трансформативни глаголи).

2.1.5.1. Креативни глаголи

Групи креативних глагола припадају они глаголи приликом чије реализације настаје сам објекат (*дати* (что) ‘донети, издати (закон)’, *сѣтворити* (что) ‘створити нешто’, *оуставити* (что) ‘установити нешто’). Они су просте рекције, за себе везују само директни објекат у форми беспредлошког акузатива, при чему лексички експонент има обележје живо /+/ само у случају када се истиче да је ‘Бог створио човека’: *створи богъ небо і землю і чловека на нѣи* ‘створи Бог небо и земљу и човека на њој’ (ХП, 2), док је у осталим потврдама лексички експонент акузативне форме увек маркиран обележјем живо /-/: *створи богъ небо і землю* ‘створи Бог небо и земљу’ (ХП, 2) *законъ давъ і нравы оуставы* ‘и закон издаде и обичаје установи’ (ХП, 2).

2.1.5.2. Трансформативни глаголи

Трансформативни глаголи јесу они који изазивају разне промене објекта укључујући и промене физичког или душевног стања, као и промену конкретне или апстрактне локализације (Батистић 1978: 76).

У ексцерпираној грађи забележени су глаголи промене физичког стања (*въздвигнути* (что) ‘подићи, обновити нешто’, *обновити* (что) ‘обновити нешто’, *раздѣлити* (кого) ‘разделити, одвојити неког’, *роставити*

²⁰ Термини су преузети од С. Павловића (2006).

(кого) ‘раставити неког’, насытити (кого чесо) ‘наситити неког нечег’, насытити се (чесо) ‘наситити се нечег’, пасти²¹ (кого) ‘напáсати неког’), глаголи промене која се региструје ангажовањем аудитивног чулног рецептора (измѣновати (что) ‘мењати /гласове/’), глаголи унутрашње промене објекта (постигнути (что) ‘достигнути /блаженство/’, напълнити (что) ‘испунити /жељу/’) и трансформативно-каузативни глаголи (нареци се (кого) ‘назвати се неким’, сѣтворити (кого кого) ‘учинити неког неким’, поставити (кого кого и кого цѣмь) ‘поставити неког за нешто’, оутвѣрдити (кого цѣмь) ‘поставити неког за нешто’).

Постоји само један глагол промене која се региструје ангажовањем аудитивног чулног рецептора који се условно сврстава у ову поткласу трансформативних глагола. Наиме, глагол измѣновати само услед семантике лексичког експонента беспредлошког акузатива који има функцију директног објекта (гласи) добија статус глагола промене спознатљиве ангажовањем аудитивног чулног рецептора.

Глаголи унутрашње промене објекта (постигнути (что) ‘достигнути нешто/блаженство/’, напълнити (что) ‘испунити/жељу/’) такође се условно сврставају у ову поткласу трансформативних глагола услед семантике лексичког експонента (његовог метафоричног значења) у функцији директног објекта: постигнути пажитъ (‘достигнути блаженство Свете горе’), красное дрѣво (‘достигнути правоверје’), сладкоу птицю (‘достигнути оно што је достигао свети Сава’), напълнити волю (‘испунити жељу’).

Трансформативно-каузативним називају се глаголи промене статуса, имена, положаја. То су глаголи комплексне рекције који поред првог објекта у форми беспредлошког акузатива, захтевају још једну допуну (којом се означава резултат глаголске радње) у истој падежној форми или у форми беспредлошког инструментала. Т. Батистић овакве

²¹ Глагол пасти је транзитивне семантике ‘напасати неког, нешто’, док се семантика интранзитивности, или боље рећи одсуства пацијенса са обележјем живо /+/ остварује у споју са морфемом са у значењу ‘пасти’ (СС 1999: 443).

глаголске структуре посматра као каузативне конструкције (Батистић 1978: 82) будући да први партиципant својим ангажовањем свесно утиче на промену која се реализује у сфери другог партиципанта.

Морфема ‘се’ означава једнорекцијску употребу дворекцијског глагола код глагола *нареци се*. Семантички потенцијал који носи први објекат садржан је у рефлексивној форми глагола, те се у функцији допуне јавља беспредлошки акузатив којим се означава резултат глаголске радње, а који при том има предикативну функцију (*нареци се кого*).

Глагол *сътворити* за себе везује двоструки акузатив – један је у функцији првог објекта, а други је предикативни акузатив (*сътворити кого кого*). Код глагола *поставити* у функцији предикатива јавља се и беспредлошки акузатив (*поставити кого кого*) и беспредлошки инструментал (*поставити кого цѣмъ*), док се уз глагол *оутврѣдити* двоструки акузатив не бележи (*оутврѣдити кого цѣмъ*).

Напоредна употреба предикативног инструментала и предикативног акузатива говори о постојећем превирању.²²

²² У старословенском језику су примери предикативног инструментала веома ретки. Одсуство предикативног инструментала у најстаријим канонским споменицима сматра се изворно словенском цртом која припада слоју прасловенских дијалектизама. За старословенски је карактеристична номинална допуна у номинативу, док је предикативни инструментал био тек у почетној фази развоја. Ово се објашњава јужнословенском основом старословенског, будући да се предикативни инструментал у севернословенским језицима раније развија. Уместо њега, старословенски има двоструки акузатив који представља калк према грчком (Грковић-Мејџор 2007: 141). Ова књишка црта се и у ексцерпираној грађи јавља учесталије од предикативног инструментала (4 : 2), што је највероватније условљено књижевним карактером даровнице који подразумева честу употребу књишких средстава. Колебање писца у избору конструкције говори о све присутнијем предикативном инструменталу уз глаголе који припадају овој семантичкој класи, односно о његовом ширењу на рачун номинатива и акузатива. Али, исто тако двоструко већи број конструкција двоструког акузатива говори о незавршеном процесу његове замене инструменталом.

3. Рекцијски речник

Б

благословити -блю, -виши (2) 1. благословити неког, дати благослов а) кого створи богъ небо і землю і чловека на нѣн і благослови ње ‘створи Бог небо и земљу и човека на њој и благослови их’ (ХП, 2); благослови ме изреднѣше оутъ прочею мое братне ѣко благослови нсакъ нѣкова сына своего. всѣхнѣхъ благословеннѣхъ ‘благослови ме изврсније од остале моје браће, као што је Исак благословио Јакова, сина свог, сваким благословом’ (ХП, 8).

В

видѣти, виждоу, видниш (1) 1. видети а) что виде издаалеца равнѣ пажнѣ. краснѣ видѣннѣхъ лѣпоу тварню ‘виде издалека равну ливаду, красну изгледом, лепу створењем’ (ХП, 4).

въздавати, -даю, -дакши (1) 1. давати а) что: владыка его прѣдмостныи не прѣзрѣ моленнѣ его еже изъ глаубныи срьдѣца въздаваемоу нѣ ѣко щедрѣ троудоприемѣхъ і мьздовъздатель. понеже рече нескврьныи оустнѣ сконди ‘Владика његов премилостиви не презре мољења његова, која су давана из дубине срца, јер као дарезљиви прималац труда і давалац награда рече неисквареним устима својим’ (ХП, 6).

въздвигнути, -ноу, -нешн (1) 1. подићи, обновити а) что и въздвиже погнѣшоу скою дѣданноу ‘и подиже пропаљу своју дедовину’ (ХП, 2).

възети, възмоу, възмѣши (1) 1. (пре)узети

нешто а) что на се (отъ кого) ♦ възети на се преузети на себе (од неког другог): възмѣте нго мое на се і науѣните се оутъ мене ‘узмите (преузмите) јарам мој на себе и научите се од мене’ (ХП, 4).

възлюбити, -блю, -виши (1) 1. завоleti а) кого възлюбнши господа бога своего всею доушею своею. і ближнаго своего ѣко і самъ се ‘заволи Господа Бога свог свом душом својом и ближњег свог као и самог себе’ (ХП, 10).

възснати, -лаю, -лакши (1) 1. слати а) что къ комоу + **инф.** ♦ възснати мољебы слати молбе, молити: мољебы възснаше къ прѣдмостникомоу владыцѣ не лишнѣи его жеалниѣ его ‘поче да шаље молбе Премилостивом Владици’ (ХП, 4).

въложити, -жоу, -жиши (1) 1. поставити, ставити нешто а) (что) въ что ♦ въ оумъ възложити ставити нешто до знања: семоу же свръшаемоу нѣкоторымъ приложениемъ въ оумъ его възложшоу христоу і наставляшоу і тако ‘када је ово било свршено, пошто је неким приложењем Христос то у ум свој поставио и поучио га тако’ (ХП, 6).

въмѣнѣти, -ню, -ниши (1) 1. узети у обзир а) что: всоу днра сего слакоу і чѣстъ ни въ чѣто же въмѣни ‘сву славу и част овог света ни у чему не узе у обзир’ (ХП, 6).

вънѣти, -ноу, -нешн (1) 1. ући а) въ что ♦ вънѣти въ оуши ући у уши, чути: гласъ вънѣе въ оуши прѣтоуднаго і днвнаго господина дн светаго снѣсона. чѣстнаго старьца ‘глас уђе у уши предивног и дивног господина ми,

светог Симеона, часног старца' (ХП, 6).
 въсприѣти, -приниоу, -приниѣши (2) 1. примити а) что ♦ въсприѣти ангелски и апостольски образъ примити анђеоски и апостолски лик, замонашити се: желаше како бы мошѣно кмоу въсприѣти ангелски и апостольски образъ 'желаше да прими анђеоски и апостолски лик (да се замонаши)' (ХП, 4); ♦ въсприѣти миръ тишиноу примити мир и тишину: и поспѣшеннѣмъ божнѣмъ миръ тишиноу въсприѣмъшоу владычьствоу его од всоуду 'и с Божјом помоћи мир и тишину прими његова држава одасвуд' (ХП, 2, 4);
 вѣщавати, -ваю, -ваѣши (1) 1. говорити а) **инф.:** Ћкоже вѣщаваетъ светое писаннѣ. оуکلониши се оуѣ цѣсть скончаѣ и рожденнѣ 'као што говори Свето писмо: „Уклоните се из места својих и рођења”' (ХП, 8).

Д

дати, даць, даси (5) 1. дати а) что кмоу, чмоу: и дасть нѣмъ власть на всѣмъ тварн своен 'и даде им власт над свакомъ тварју својом' (ХП, 2); и обновн свою дѣдннуу и больше оутвѣрдн. божноу подмоу и сооу моудростию дановъ кмоу од бога 'и обнови своју дедовину и боље је утврди, Божијом помоћи и својом мудрошћу даномъ њему од Бога' (ХП, 2); и дахъ села монастироу. гоургевиць. петровиць. кроушево. книна. роуѣтъ. потокъ. дръстниць. грѣбниць. говьнъ. залюгъ. и планиноу добре доле. а книнаграда бѣ и тръгъ книниць. а оу зетѣ половиноу каменнѣмъ и съ людѣмъ 'и дадохъ села манастиру: Ђурђевић, Петровић, Крушево, Книна, Рубач, Поток, Дрстник, Гребник, Гован, Залуг, и планину Добре

Доле, а винограда два и тргъ Книнац, а у Зети половиноу Каменишта и са људима' (ХП, 12); 2. донети, издати закон а) что: и законъ давъ и нравы оуставы 'и закон издаде и обичаје установи' (ХП, 2); 3. допустити, дозволити а) кмоу + **инф.:** и кмоуждо дасть пастн стадо свое и съблюдати к 'и свакоме дозволити да напаса стадо своје и да га чува' (ХП, 2).

даровати, -роую, -роуѣши (3) 1. даровати а) кмоу + **инф.:** дарова нашнѣмъ прадѣдомъ и нашнѣмъ дѣдомъ обладати сноуъ землювъ српскоу 'дарова нашимъ прадедовима и нашимъ дедовима да овладају овомъ српскомъ земљомъ' (ХП, 2); б) кмоу кого, что остави мене кже о христѣ даровано кмоу чедо на прѣстолѣ его и въ христорарованнѣмъ его владычьствѣ. мене любьвьнаго сына. стефана великаго жоупана и севастократора. зетн од бога вѣнчанаго кнрѣ алеѣзниа цѣсара гръцкаго 'остави мене, даровано њему чедо, у Христу на престолу свомъ и у Христомъ дарованој њему држави, мене љубљеного свогъ сина, Стефана великаго жупана и севастократора, зета Богомъ венчанаго кир Алексија, цара гръчкоу' (ХП, 6, 8); кмоу богъ дароуе си столь по мнѣ и сиѣ владычьство. да не нѣмѣ обидѣти светые богородице. оу снѣхъ всѣхъ правдехъ писаныхъ здѣ 'коме Богъ дарује овај престо после мене и ову државу да не увреди Свету Богородицу у свимъ овимъ правима писанимъ овде' (ХП, 12).

Ж

желати, -аю -аѣши (1) 1. желети а) како + бы + **предикатив** + **датов** + **инф. (ДИ):** ж

елаше како бы моцно юмоу въсприѣти ангелски и апостольски образъ ‘желаше да буде могуће да прими анђеоски и апостолски лик (да се замонаши)’ (ХП, 4).

жити, живоу, живеш (1) 1. живети, пребивати а) въ чѣмъ: быстро нды съ горы оноє сннде на равньн. рекъше въ светоую гороу. идѣже слыша мирноу і неметежноую жизнь живущоу се въ пажити тон. и правоу вѣроу добрѣ оукорѣньшоу се и свѣтло снимающоу. нѣко дрѣво дивно стоющоу ‘брзо идући са горе оне, сиђе на раван, тј. у Свету гору, где и чу да се живи миран и неметежан живот на ливади тој и да се правоверје добро укоренило и да светло сија, као неко дрво дивно стоји’ (ХП, 8).

з

заповѣдати, -аю, -аешн (1) 1. заповедати а) комоу + **инф.**: н заповѣдаше мн ѿ цркъвахъ пещи се. н о слоужещихъ в ннихъ тръньныхъ ‘и заповѣдаше ми да се о црквама старам и о монасима који у њима служе’ (ХП, 8).

н

нзити, нзндоу, нзндешн (2) 1. изаћи; отићи а) отъ кого, отъ чѣсо: изнде ѿтъ владѣства сн і дѣтен своихъ. н подроужьѣ сн. постигнути пажитъ оноу прѣди писаноую. і красное дрѣво і сладкоюу птнцоу. н тоу спасенне полоучити ‘изађе из државе своје и оде од деце своје и супруге своје да достигне ливаду ону раније описану и дивно дрво и слатку птицу и да ту спасење добије’ (ХП, 8); б) нзъ чѣсо въ что: нзнде бо нзъ ѿчѣства его въ светоую оноу пажитъ. рекъше въ светоую гороу ‘јер изађе из отачаства свог у ону свету ливаду, тј. у Свету гору’ (ХП, 10).

нзмѣновати, -ноую, -ноуѣшн (2) 1. мењати а) что: немлыномъ гласомъ высокоу жьдрѣломъ иа сномъ звеккомъ нзмѣноущи гласн прѣлѣпы и прѣтоудни и странны пѣснѣ поющи въспѣваше ‘неумучним гласом, высоким грлом и јасним звуком мењајући гласове прелепе и предивне и необичне песме певајући отпева’ (ХП, 4, 6); въдела бо н по истинѣ почн на дрѣвѣ. в немъ же поѣше птница нзмѣноущи гласн ‘јер заже ле и у истину почину на дрвету у ком појаше птица, мењајући гласове’ (ХП, 10).

ити, ндоу, ндешн (1) 1. ићи а) съ чѣсо: быстро нды съ горы оноє сннде на равньн. рекъше въ светоую гороу. идѣже слыша мирноу і неметежноую жизнь живущоу се въ пажити тон. и правоу вѣроу добрѣ оукорѣньшоу се и свѣтло снимающоу. нѣко дрѣво дивно стоющоу ‘брзо идући са горе оне, сиђе на раван, тј. у Свету гору, где и чу да се живи миран и неметежан живот на ливади тој и да се правоверје добро укоренило и да светло сија, као неко дрво дивно стоји’ (ХП, 8).

л

лиштити, -шоу -шншн (1) 1. лишити а) кого чѣсо: не лишити его желаннѣ его. нь приклонь оухо свое н оуслыша н ‘да га не лиши онога што жели, веѣ да га услыши приклонивши ухо своје’ (ХП, 4).

м

молати, -аю, -аншн (1) 1. молити а) кого + да + **футур**: по семь же молю вы господине млон і братнѣ. комоу богъ дароує сн столь по мнѣ і снѣ владычество. да не нде обидѣти светые богородице. оу снхъ всѣхъ правдѣхъ писаныхъ

здѣ. ни да би потворена рѣчь моѣ ни данне
'после овога молим вас, господо моја и
браћо, коме Бог дарује овај престо после
мене и ову државу, да не увреди свету
Богородицу и да не буде прекршена реч
моја ни давање' (ХП, 12).

н

наставити, -блю, -виши (1) 1. поучити а) кого:
секоу же свръшаемоу нѣкоторымъ приложениемъ
въ оумъ его въложышоу христу і наставляшоу і
такѡ 'када је ово било свршено, пошто је
неким приложениемъ Христос то у ум свој
поставио и поучио га тако' (ХП, 6).

нареши се, -рекоу се, -речеши се (2) 1. назвати
се а) кого: си же ѣко подвижникъ і чедолюбни
і сладки старецъ господни мн светн симеоу.
ѣко недостоинна ме нареши се сына его 'а овај
као подвижник и чедољубиви и слатки
старац, господин ми свети Симеон, ако
сам и недостојан да се назовем његовим
сином' (ХП, 8); і потроудн старость свою. і мене
аще недостоинна нареши се сына его 'и потруди
старост своју и мене ако сам и недостојан
да се назовем његовим сином' (ХП, 10).

наситити, -сышоу, -сытиши (1) 1. наситити а)
кого чесо христу богоу извољшоу тако і прѣсвѣтѣи
владыцини госпожди богородици. насити его ж
еланиѣ несповѣданнаго светаго 'јер је Христос
Бог тако изволео и Пресвета Владичица
Госпођа Богородица, да га насити
неизрециве свете жеље' (ХП, 6).

наситити се, -сышоу се, -сытиши се (1) 1.
наситити се, најести се а) чесо да сишоу на
красноу тоу пажнѣ дошѣдѣ лѣпотоу дрѣва. і
близъ его ставъ прѣтоудниче оне птице краснаго

гласа ѣвѣ насышоу се 'да сиђем на красну
ту ливаду, дошавши, лепоту дрвета
сагледаћу, и близу њега ставши наситићу
се јавно красног гласа предивне оне
птице' (ХП, 6).

наоучити се, -чоу се, -чиши се (1) 1. научити се,
подучити се а) отъ кого възмѣте нго моѣ на се
і наоучити се отъ мене 'узмите јарам мој на
себе и научите се од мене' (ХП, 4).

находити, -хождоу, -ходниши (1) 1. наступати,
надолазити а) на кого комоуждо дастъ пасти
стадо свое і съблюдати ѣ отъ всакога зла
находящаго на не 'свакоме даде да напаса
стадо своје і да га чува од всакога зла које
долази на њега' (ХП, 2).

ноудити, ноуждоу, ноудниши (1) 1. присиљавати,
вршити притисак, принуђивати,
приморавати а) кого: зачетъ ноудити мысль
свою і поучавати оумъ скон н възделѣвати съ
тыщаннемъ. і пеци са ѡ доуши своен. господни мн
светн боговѣрни чыстныи старецъ симеоу 'поче
принуђивати мисао своју и поучавати ум
свој, и желети са журбом и бринуту се за
душу своју господин мој свети благоверни
часни старац Симеон' (ХП, 4).

написати, -пишоу, -пишеш (1) 1. написати а)
что: петъ чюувствени пишоу твоихъ прѣмоудрыхъ
видѣниѣ. слышаниѣ оног дрѣва. обонаниѣ.
глаголаннѣ осезаниѣ птицъ. н ништыи н прочаа
'написаћу пет твојих чувстава премудрих
виђење: слушање оног дрвета, мирисање,
појање, миловање птица, и излетање и
остало' (ХП, 10).

напълнити, -ню, -ниши 1. напунити,
испунити; а) что ♦ напълнити волю испунити

жељу: колю яго наплъннхъ. ѿ цръкви і ѿ нныхъ
вещехъ ѿ ннхъ же мѣ принюди ‘вољу његову
испуних о цркви і о другим стварима на
које ме принуди’ (ХП, 10).

О

обнѣти, обнѣдоу, обнѣднши (2) 1. увредити а)
кого: комоу богъ дароуе си столь по мнѣ і си
владычество. да не нде обнѣдн светые богородице.
оу сихъ всѣхъ правдехъ писаныхъ здѣ ‘коме
Бог дарује овај престо после мене и ову
државу да не увреди Свету Богородицу
у свим овим правима писаним овде’ (ХП,
12); ако ли кто потвори і нде обнѣдн светоу
богородицоу. да га богъ прокляне і света богородица.
і да моу є соупърница прѣдъ сыномъ си въ днь
страшнаго оного соудниа христова ‘ако ли ко
потвори и увреди Свету Богородицу, да
га Бог прокуне и Света Богородица и да
му је супарница пред њеним сином на дан
оног Страшног суда Христова’ (ХП, 12).

обладати, -аю, -акши (1) 1. овладати,
завладати а) ‘инѣ: дарова нашимъ прадѣдомъ
і нашимъ дѣдомъ обладати синовъ земловъ
сръпскоу ‘дарова нашимъ прадедовима
и нашимъ дедовима да овладају овом
сръпском земљом’ (ХП, 2).

обновити, -блю -внши (3) 1. обновити а)
‘что : і обновн свою дѣднну і больше оутвѣдн.
божнѡвъ поцокъю і соѡвъ моудростню данѡвъ
ѣмоу ѡд бога ‘и обнови своју дедовину и
боље је утврди, Божијом помоћи и својом
мудрошћу даном њему од Бога’ (ХП, 2);
подвизає мѣ обновити мѣсто светое ‘подстичући
ме да обновим место свето’ (ХП, 10); і
обновнхъ его молнтвѣмъ яго ‘и обнових га

молитвама његовим’ (ХП, 12).

обрѣсти, -рещоу, -рещши (1) 1. наћи а) ‘что:
обрѣте монастырь нѣколи бывши. зовоу
млає. въведеніє светые і прѣславннє
владычнє богородице ‘нађе манастир неки
бивши, звани Милеје, Ваведєнѣ Свете и
Преславне Владичице Богородице’ (ХП,
10).

оставити, -блю, -внши (3) 1. оставить,
напустити а) кого, ‘что: оставн владычество
своє ѡтъ бога ѣмоу поданоє. и кса множанша его
изреднаѣ і разлчнѣ ‘остави државу своју,
од Бога њему даровану, и све многобројно
изванредно и различито имає’ (ХП, 6);
оставн мене ѣже ѿ христѣ даровано ѣмоу ‘чедо
на прѣстолаѣ его і въ христорарованѣмъ яго
владычествѣ. мене любѣвѣна его сына. стефана
великаго жоупана і севастократора. зєти ѡд
бога вѣнчанаго киръ алєкѣна цѣсара грѣкаго
‘остави мене, даровано њему чедо, у
Христу на престолу свом и у Христом
дарованој њему држави, мене љубленог
свог сина, Стефана великог жупана и
севастократора, зєта Богом венчаног киръ
Алексија, цара грѣког’ (ХП, 6, 8); и не
оставн его владыка господъ нашъ нсоує христосъ
‘и не остави њєга Владика Господ наш
Исус Христос’ (ХП, 8).

П

пасти, пасоу, пасєши (1) 1. напасати а) кого:
комоуждо дасть пасти стадо своє і съблюдати
є ѡтъ всакога зла нахѡдєщаго на не ‘свакоме
даде да напаса стадо своје и да га чува од
свакога зла које би долазило на њєга’ (ХП,
2).

пещи се, пекоу се, печеш се (2) 1. бринути се, старати се, водити рачуна а) о комь, о чедь: зачеть ноудити мысль свою і поучавати оудь свон и въжделѣвати съ тѣшаннемь. і пещи са ѿ доуши своен. господинь мн светн божьвѣрны тѣстны старьць смьсонь 'поче принуђивати мисао своју и поучавати ум свој, и желети са журбом и бринути се за душу своју господин мој свети благовѣрни часни старац Симеон' (ХП, 4); н заповѣдаше мн ѿ црквахъ пещи се. н о слоужещихъ в ннхъ трьньныхъ 'и заповѣдаше ми да се о црквама старам и о монасима који у њима служе' (ХП, 8).

подати, подамь, подаси (1) 1. дати, даровати а) что комоу: остави владычество свое ѿт бога кмоу поданою.. н вса множанша его изреднаѣ і разлнчнаѣ 'остави државу своју, од Бога њему даровану, и све многобројно изванредно и различито имање' (ХП, 6).

подвизати, -движоу, -движешн (1) 1. подстицати а) кого + **инф.:** подвизае ме обновити мѣсто светое 'подстичући ме да обновим место светое' (ХП, 10).

подвизати се, -движоу, -движешн (1) 1. стремити, журити а) чедоу: н подвизаше се съ поспѣшеннемь владычнемь глаголомь 'и са журбом је стремио Владичиним речима' (ХП, 4), б) **инф.:** подвизае се въ нѣкоторое чнсло приттень быти съ оугождышнмн когоу въ дньн страшнаго суда 'стремећи да на дан Страшног суда буде уврштен у неки број са онима који су угодили Богу' (ХП, 4) в) како + **потенцијал:** (подвизае се) н како би полуѣнлѣ ранскою ѿно і неизреченною жнанце.

которымь нѣравомь 'и (стремећи) како би на неки начин стекао оно рајско и неизрециво станиште' (ХП, 4).

полоуѣнтн, -чоу, -чншн (3) 1. добити а) что ♦ полоуѣнтн ранскою і неизреченною жнанце добити рајско и неизрециво станиште н како би полуѣнлѣ ранскою ѿно і неизреченною жнанце. которымь нѣравомь 'и како би, неким добрим обичајем, добио оно рајско и неизрециво станиште' (ХП, 4); ♦ спасенне полоуѣнтн добити спасење, бити спасен ннкоторы же пророкъ въ ѿтѣствѣ своемь прнѣтъ юсть. нь спасенне полуѣнтн съ живоушнмн христа радн 'ниједан пророк у отаѣбини својој није примљен већ спасење добија са онима који живе Христа ради' (ХП, 8); изнде ѿт владычества сн і дѣтен свонхъ. н подроужьѣ сн. постигнуѣти пажнть ѿноу прѣдн писанюю. і красное дрѣво і сладькоюу птнцоу. н тоу спасенне полоуѣнтн 'изаѣе из државе своје и од деце своје и супруге своје да постигне ливаду ону раније описану и дивно дрво и слатку птицу и да ту спасење добије' (ХП, 8).

помагати, -гаю, -гаешн (1) 1. помагати некоме а) къ чедоу: сен же прочеи птнце. на долннхъ вѣтвехъ сѣдеще къ сладькомоу еи гласоу свондн гласн весело помагахоу 'а овај и остале птице на доњим гранама седећи слатком њеном гласу својим гласовима весело помагаху' (ХП, 6).

поменоути, -ноу, -нешн (1) 1. сетити се а) что: і сн поменоуюшоу мнѣ жнзнь тѣстною славньною мн роднтелю 'и ја сетивши се живота часног славних мојих родитеља' (ХП, 10).

подмыслити, -мышлю, -мыслиши (1) 1. пожелети а) да + **презент**: подмышль сын гласъ въ сѣбѣ да снндоу на красноу тоу пажнть ‘пожели овај глас у себи: да сиђем (желим да сиђем) на ту красну ливаду’ (ХП, 6).

поспѣшествовати, -ствоую, -ствоуєши (1) 1. потпомагати, подржавати а) о чѣмъ: начѣтъ оучити мѣ поспѣшествовати мн о всѣкомъ дѣлѣ блазѣ оу владыгьствѣ моемъ и благосрьдоу быти мн на мнрь крьстьѣньскн нже мн прѣдасть ‘поче ме учити да потпомажем свако добро дело у држави својој и да будем милосрдан према свету хришћанском, који ме предаде’ (ХП, 8).

послѣдствовать, -ствоую, -ствоуєши (1) 1. придржавати се а) чѣмоу: і мнѣ послѣдствоующюу заповѣдемъ владыгьнемъ кже рече. ꙗко вещи въ светыхъ квангелнхъ ‘и док сам се придржавао заповести Владике који је рекао три ствари у светим јеванђельима’ (ХП, 10).

поставити, -ваю, -виши (2) 1. поставити а) кого чѣмъ постави ови чѣсарн ‘и постави једне царевима’ (ХП, 2) б) кого кого: (постави) друугнѣ кнезе і нны владыкы і комоуждо дасть пастн стадо своѣ і съблюдатн ꙗко оуь всакога зла находецаго на не і н постави господина мн оца великаго жоупана. нареченаго въ светѣмъ крьщенн стѣфана неманоу ‘(постави) друге кнезовима, а треће господарима и свакоме даде да напаса стадо своје и да га чува од свакога зла које би долазило на њега’ (ХП, 2).

постигнуѣти, постигнуѣ, постигнуєши (1) 1. достићи а) что ♦ постигнуѣти пажнть, красное дрѣво, сладькоую птнцоу достићи ливаду

(блаженство Свете горе), дивно дрво (правоверје), слатку птицу (светог Саву, његово блаженство): изнде оуь владыгьства си і дѣтен своихъ. н подроужьѣ си. постигнуѣти пажнть оноу прѣдн писаноую. і красное дрѣво і сладькоую птнцоу. н тоу спасенне полоуѣтити ‘изађе из државе своје и од деце своје и супруге своје да достигне ливаду ону раније описану и дивно дрво и слатку птицу и да ту спасење добије’ (ХП, 8).

потворити, -творю, -творнши (3) 1. не поштовати, прекршити а) что, кого: нн да би потворена рѣчь мѣѣ нн данне ‘и да не буде прекршена реч моја ни давање’ (ХП, 12); дѣѣ не потворнхъ прѣжде мѣне бывшихъ владыкы. дѣланнн даѣнннннѣ ‘делајући не прекрших дела, давања господара који су пре мене били’ (ХП, 12); ако ли кто потворн і нде обидѣти светоу богородицоу. да га богъ прокльне і света богородица. і да моу є соупьрница прѣдъ сыномъ си въ днь страшнаго оноу соудниа христова ‘ако ли ко не поштује и увреди Свету Богородицу, да га Бог прокуне и Света Богородица и да му је супарница пред њеним сином на дан оноу Страшноу суда Христовоу’ (ХП, 12).

потроудити, -роуждоу, -роуднши (1) 1. натерати неког да напорно ради а) кого: і потроудн старость свою. і мѣне аще недостонна нареши се сына кѣго подвижакъ мѣ обновити мѣсто светое. і мнѣ послѣдствоующюу заповѣдемъ владыгьнемъ ‘и он стар натера себе да напорно ради и мене натера ако сам и недостојан да се назовем његовим сином подстичући ме да обновим место свето’ (ХП, 10).

поучавати, -аю, -аешн (1) 1. поучавати, учити а) кого: зачеть ноудити мысль свою і поучавати оудь свои н въжделѣвати съ тышаннемь. і пеши са ѿ доуши своен. господинь мн светн боговѣрны чьстьны старьць нмѣонь 'поче принуђивати мисао своју и поучавати ум свој, и желети са журбом и бринути се за душу своју господин мој свети благоверни часни старац Симеон' (ХП, 4).

призвѣати, -зовоу, -зовешн (1) 1. призвати, позвати а) кого въ что не придохъ призвѣати праведниѣ. нъ грѣшникн въ покаѣныѣ 'не дођох да позовем праведнике, већ грешнике на покајање' (ХП, 6).

привлѣши, -влекоу, -влечеши (1) 1. привући а) что къ комоу: како красота како дръжаннѣ мнра. како слава і богатство. ѿ нищелюбѣ. въскорѣ божне любленне къ себѣ привлече 'како лепоту, како владање светом, како славу и богатство ка ништељубљу убрзо Божја љубав ка себи привуче' (ХП, 10).

придати, -дамы, -дасн (1) 1. додати а) что: і по семь придахъ видѣнь і бѣлнѣнѣи съ горьннѣи враникн до градища 'и после овога додадох Виден і Беличишта са Горњим Вранићима до Градишта' (ХП, 12).

приклонити, -ню, нишн (1) 1. приклонити, савити, спустити, сагнути а) что: не нишнѣи ѿго желаниѣ ѿго. нъ приклонь оухо свое н оуслыша н 'да га не лиши онога што жели, већ да га услыши приклонивши ухо своје' (ХП, 4).

приложити, -жоу, -жишн (1) 1. приложить, додати нечему а) къ чему: нъ патче приложихъ к томѣ 'него још приложихъ томе' (ХП, 12).

принудити, -ноуждоу, -ноуднишн (1) 1.

принудити а) кого о чемь: волю ѿго наплънихъ. ѿ цркви і ѿ нныхъ вещьхъ ѿ нихъ же мѣ приноудн 'волю ѿегову испуних ѿ цркви и о другим стварима на које ме принуди' (ХП, 10).

приобрѣсти, -брещоу, -брещешн (2) 1. задобити, добити а) что ѿ кого приобрѣте ѿд морьске земље зетѣ і съ градовн. а ѿд арбанасъ пылотъ. а ѿд грѣхъ земље лабѣ съ лыпанемь. глыбѣнцоу. рѣке. загрлатоу. лѣвче. лепеноцоу. бѣлнцоу. і божновъ подокью троудомъ та вса приобрѣте 'задоби од морьске земље Зету са градовима, од Арбанаса Пилот, а од Грчке Лав са Липляном, Дубочицу, реке: Загрлату, Левче, Лепеницу, Белицу и са Божијом помоћи, трудом то задоби' (ХП, 2).

проклетн, -кльоу, -кльнѣшн (1) 1. проклетн а) кого: ако ли кто потворн і нмѣ ѿбнѣдѣн светоу богородицоу. да га богъ прокльнѣ і света богородица. і да моу є соупьрница прѣдъ синомъ си въ дньхъ страшнаго ѿного соуднища христова 'ако ли ко не буде поштовао и буде увредио Свету Богородицу, да га Бог прокуне и Света Богородица и да му је супарница предъ њеним сином на дан оног Страшног суда Христовог' (ХП, 12).

прѣдати, -дамы, -дасн (1) 1. предати а) что комоу: начетъ оудити мѣ поспѣшьствовати мн о всѣкомъ дѣлѣ блазѣ оу благодѣтельствѣ моємъ н благосрьдоу быти мн на мнрь крьстьнѣнскн нже мн прѣдасть 'поче ме учити да потпомажем сваком добром делу у држави својој и да будем милосрдан према свету хришћанском, који ме предаде' (ХП, 8).

прѣзрѣти, -зѣрю, -зѣриши (1) 1. презрети / презирати, оставити / остављати без пажње а) што: владыка его прѣднлостивы не прѣзрѣ моленнѣ его еже из глѹбѣнны срьдѣца въздавакѹю нѣ ѣко щедры троудоприемльць і мьздобьздатель. понеже рече несквѣрньным оустн сконди 'Владыка његов премилостиви не презре мољења његова, која су давана из дубине срца, јер као дарезљиви прималац труда и давалац награда рече неисквареним устима својим' (ХП, 6).

поушати, -аю, -аюши (1) 1. пуштати а) што ♦ поушати коноу пуштати мирис, мирисати: благоу коноу поушае 'благ мирис пуштајући' (ХП, 4).

радѹвати се, радѹю се, радѹюши се (1) 1. радовати се а) о комь радѹетъ во се о грѣшникѣ пате кающи се 'јер се радује више због једног грешника који се каје' (ХП, 8).

раздѣлѣти, -аю, -аюши (1) 1. раздели, поделити а) кого, што: кождо кзыка раздѣлѣвъ 'сваки народ разделивши' (ХП, 2).

раставити, -ваю -вѣши (1) 1. раставити а) кого: і владыкѣ надѣ нѣмѣ по нѣравоу і по закону раставѣ своєю прѣмѹдростью 'и господаре над њима по обичају и по закону раставивши својом премудрошћу' (ХП, 2).

речи, рекоу, речеш (2) 1. рећи а) **независна реченица:** владыка его прѣднлостивы не прѣзрѣ моленнѣ его еже из глѹбѣнны срьдѣца въздавакѹю нѣ ѣко щедры троудоприемльць і мьздобьздатель. понеже рече несквѣрньным оустн сконди не придохъ призвати праведникѣ. нѣ грѣшникѣ въ покаѣнѣ 'Владыка његов

премилостиви не презре мољења његова, која су давана из дубине срца, јер као дарезљиви прималац труда и давалац награда рече неисквареним устима својим: не дођох да призовем праведнике, него грешнике на покајање' (ХП, 6); б) што: і днѣ послѣдствѹющѹю заповѣдѣм владычѣмь еже рече. ꙗко вѣщи въ светыхъ евангелѣхъ 'и док сам пратио заповести Владике који је рекао три ствари у светим јеванђелѣма' (ХП, 10).

с

слоужити, -жоу, -жѣши (1) 1. служити а) в темь: н заповѣдаше дн ѿ црквиахъ пещи се. н о слоужещихъ в нихъ чрньныхъ 'и заповѣдаше ми да се о црквама старам и о монасима који у њима служе' (ХП, 8).

слышати, -шоу, -шиши (1) 1. чути а) што: быстро нды съ горы оное снѣде на равнь. рекъше въ светѹю гороу. идѣже слыша днроу і неметежноу ю жнзнь жнвоущѹ се въ пажнѣ тон. н правѹ вѣроу доверѣ оукорѣньшоу се н свѣтло снающѹ. нѣко дрѣво днвно стоѣщѹ 'брзо идући са горе оне, сиђе на раван, тј. у Свету гору, где и чу да се живи миран и неметежан живот на ливади тој и да се правоверје добро укоренило и да светло сија, као неко дрво дивно стоји' (ХП, 8).

смотрити, смѹштру, смѹштриши (1) 1. гледати а) кого, чѣсо сего же смѹтре днвнн сын мѹжѣ. любнмаго си н сладкаго чѣда. ѿшѣдыша н ѿтѣлѹишѣ се прѣдн въ светѹю тоу пажнѣ і лѣпаго дрѣва б) кого, што і прѣтюдныкѣ птнцѣ... 'а дивни овај муж гледајући ово љубљено своје и слатко чедо, које је раније отишло

и одвојило се у ту свету ливаду и лепо дрво и предивне птице...' (ХП, 6).

сподобити, -бля, -бншн (2) 1. удостојити а) кого + **инф.** + **датив (ДИ)**: сподобитъ мѣ владыка мѡн нсоуць хрнстось тоуиждѣ поклоньникоу быти. оу прѣсвѣтыѣ владычице наше богородице і свѣтлоу неоугашеноу быти въ храмѣ кѣ. і оу гроба чьстнаго і боговѣрнаго старца. господина мн светаго снмѣсона мннха 'удостоји ме владыка мој Исус Христос да ту будем поклоник у Пресвете Владичице наше Богородице и да светило неугашено буде у храму њеном и код гроба часног и боговерног старца, господина ми светог Симеона монаха' (ХП, 10, 12);

сподобленъ быхъ быти емоу с нмѣ ктиторъ і слоужитель 'бих удостојен да му будем ктитор са њим и служитель' (ХП, 12).

статн, станоу, станешн (1) 1. стати а) блнзъ чѣсо: да снндоу на красноу тоу пажнтъ дошѣдъ лѣпотоу дрѣва. і блнзъ кѣ ставъ прѣчоудниѣ оне птице красног гласа ѣѣ насыщѣ се 'да сиѣм на красну ту ливаду, дошавши, лепоту дрвета сагледаћу, и близу њѣга ставши наситићу се јавно красног гласа предивне оне птице' (ХП, 6).

стронти, строю строншн (1) 1. чинити а) что комоу: ♦ стронти на оуныша чинити наболье: вьса ѣко богъ строѣ на оуныша чловекомъ 'и све као Бог чинећи наболье људима' (ХП, 2).

сблядати, -аю, -акшн (1) 1. чувати а) кого отъ чѣсо: комоуждо дастъ пастн стадо своѣ і сблядати к отъ вьсакога зла находецаго на не 'свакоме даде да напаса стадо своје и да га чува од свакога зла које би долазило на њѣга' (ХП,

2).

сьннтн, - ндоу, -ндешн (2) 1. сићи а) на что: да снндоу на красноу тоу пажнтъ дошѣдъ лѣпотоу дрѣва. і блнзъ кѣ ставъ прѣчоудниѣ оне птице красног гласа ѣѣ насыщѣ се 'да сиѣм на красну ту ливаду, дошавши, лепоту дрвета сагледаћу, и близу њѣга ставши наситићу се јавно красног гласа предивне оне птице' (ХП, 6); бьстро нды сь горы оное сннде на равьнь. рекъше въ светоу горѣ. идѣже слыша мнрноу і неметежноу жнзнь жнвоуцоу се въ пажнтн тон. н правоу вѣроу добрѣ оукорѣньшоу се н свѣтло снннцоу. нѣко дрѣво днвно стоѣцоу 'брзо идући са горе оне, сиѣ на раван, тј. у Свету гору, где и чу да се живи миран и неметежан живот на ливади тој и да се правоверје добро укоренило и да светло сија, као неко дрво дивно стоји' (ХП, 8).

сьтворити, -рю, -ришн (4) 1. створити а) что створи богъ небо і землю і чловека на нѣн 'створи Бог небо и земљу и човека на њѣ' (ХП, 2); то і самъ акѣ і створи чѣто. светннн коѣ і за доушоу свою. не хѣко мѡу быти тврѣдо ѡдъ нннхъ. нже боудѣ по нѣмъ владыкы 'то ако и сам створи што светиње за душу своју, неће му бити тврдо од других који буду господари после њѣга' (ХП, 12); 2. учинити неког неким а) кого кого і обьщннка і створи. ннзрѣченнаго і чьстнаго ангельскаго і апостольскаго ѡбраза малаго і велнкаго 'и учини га заједничарем неизречиовг и часног анѣоског и апостолског лика, малог и великог' (ХП, 6); ♦ сьтвор се учини се, деси се створи се снѣ 'учини се ово' (ХП, 12).

сѣдѣти, сѣждѣ, сѣдишн (2) 1. седети а) в

чѣмъ бывъ нногда мнѣ рождѣствѣныиъ соуздомъ
братъ глаголемъ сава монахъ. нже сѣдѣше въ
дрѣвѣ. рекоу въ светон горѣ ‘био ми је некад
везом рођења брат, звани Сава монах, који
је седео у дрвету, тј.у Светој гори’ (ХП,
4); б) на чѣмъ: сен же протече птице. на долнихъ
вѣтвехъ сѣдеце къ сладкоглагоу еє гласоу сконци
гласн весело помагахоу ‘а овај и остале птице
на доњим гранама седећи слатком њеном
гласу својим гласовима весело помагаху’
(ХП, 6).

оу

оугодити, оугодоу, оугодиши (1) 1. угодити а)
когоу: подвизае се въ нѣкоторое чнсло приттень
быти съ оугождышии богу въ днь страшнаго
суда ‘старајући се да на дан Страшног
суда буде уврштен у неки број са онима
који су угодили Богу’ (ХП, 4).

оудворити се, -рю се, -риши се (1) 1. настанити
се а) срѣдъ чесо: срѣдъ же дрѣва оудворила се
бѣше птица сладкогласная ‘а посред дрвета
настанила се беше птица слаткогласна’
(ХП, 4).

оуклонити се, -ню се, -ниши се (1) 1. уклонити
се а) отъ чесо: Ћкоже вѣщавають светое писаннє.
оуклонити се отъ мѣстъ своихъ і рождениѣ ‘као
што говори Свето писмо: „Уклоните се из
места својих и рођења”’ (ХП, 8).

оуслышати, -шоу, -шиши (1) 1. услишити а)
кого (акузатив): не лишити єго желаниѣ єго
нъ приклонъ оухо свое н оуслыша н ‘да га не
лиши онога што жели, већ да га услиши
приклонивши ухо своје’ (ХП, 4).

оуставити, -влю, -виши (1) 1. установити а)

что ♦ нравы оуставити обичаје установити:
законъ давъ і нравы оуставы ‘закон даде и
обичаје установи’ (ХП, 2).

оутврдити, оутврждоу, оутврдиши (1) 1.
утврдити, учинити а) кого цѣмъ зтврди
грѣке цѣсарьин. а оутре краљымы ‘учини Грке
царевима, а Угре краљевима’ (ХП, 2).

оучити, оучоу, оучиши (1) 1. учити а) кого
+ инф. + датив (ДИ): начеть оучити ме
поспѣшествовати мн о всѣкомъ дѣлѣ блазѣ оу
владычествѣ моемъ н благосрдоу быти мн на
миръ крѣстѣньски нже мн прѣдасть ‘поче ме
учити да потпомажем сваком добром делу
у држави својој и да будем милосрдан
према свету хришћанском, који ме
предаде’ (ХП, 8).

х

хотѣти, хоцоу, хоцеш (1) 1. хтети, желети;
а) чесо (уз негирани глагол): не хоте чловѣчн
гнѣлн ‘не желећи људско страдање’ (ХП,
2).

ч

чѣстити, чѣщю, чѣстиши (1) 1. поштовати
а) кого: третнѣ єже чти оца і матеръ ‘трећа:
„Поштуј оца и матер”’ (ХП, 10).

4. Закључак

Закључно излагање базира се на типологији допуна, на њиховој семантичкој подели, као и на указивању на глаголе који их за себе везују.

Рекцијске допуне свих семантичких класа глагола могу се поделити на објекатске и необјекатске.

4.1. Објекатске допуне

Објекатске допуне деле се на први и други објекат (директни и индиректни). Други се везује за глаголе комплексне рекције, док се првим објектом сматрају и неке предлошко-падежне конструкције, а не само беспредлошке акузативне и генитивне. Те конструкције се на синтаксичком плану везују за управни глагол денотирајући предмет обухваћен активношћу првог партиципанта, тј. учесника у датој ситуацији. Објекатски партиципant може деловати на субјекатски тако да га подстиче на одређену активност, ствара код њега посебно расположење и однос према управо тој персони на коју је усмерена означена делатност (Петровић 2000: 439).

Уколико се падежом изражава не само предметни садржај који улази у семантичко поље глаголске лексеме већ се истовремено том предмету приписује и посебна улога у односу на првог учесника, односно указује на њихову интеракцију, тада је у питању нетипичан директни објекат (који је у највећем броју случајева предлошког карактера). Он никад није прави трпилац радње, већ се његове улоге крећу у распону од улоге потенцијалног или стварног примаоца различитих позитивних или негативних утицаја и поступака субјекатског партиципанта. Тако објекатски партиципant може имати улогу изазивача, иницијатора, каузатора активности коју спроводи субјекат, као и онога коме субјекат намењује осећања и тежње, па онога који је крајње одредиште на коме се испољава или лоцира денотирана активност до улоге партиципанта који подстиче, изазива означено стање, као и онога који на посебан начин

потпомаже дату активност (Петровић 2000: 439-441).

4.1.1. Објекатска допуна директног типа

Директни објекат јавља се у форми беспредлошког акузатива уз глаголе: благословити, видѣти, въздати, въздвигнути, възети, възлюбити, възъслати, възмѣнити, възприѣти, дати, даровати, измѣновати, молити, наставити, насытити, ноудити, написати, наплънити, обидѣти, обновити, обрѣсти, оставити, пасти, подати, подвизати, полоуити, помѣнути, поставити, постигнути, потворити, потроудити, поучавати, призьвати, привлѣщи, придати, приклонити, приноудити, приобрѣсти, проклѣти, прѣдати, прѣзьрѣти, раздѣлити, раставити, рѣци, слышати, смотрити, сподобити, съблюдати, сътворити, оуслышати, оуставити, чѣстити, оучити, оутвѣрдити.

Директни објекат у форми беспредлошког генитива јавља се уз глаголе лишити (кого чесо), смотрити и уз негирану форму глагола хотѣти.

Нетипични директни објекат формализује се и беспредлошким дативом када се њиме идентификује објекатски партиципant коме се субјекат намењује своје тежње, уз глаголе послѣдствовать и подвизати се.

Беспредлошким инструменталом се на једном месту уз глагол обладати идентификује нетипични беспредлошки директни објекат.

Локативом блокираним предлогом о идентификује се лице које је изазивач расположења субјекта и дата падежна конструкција има функцију нетипичног предлошког директног објекта уз глаголе пѣти се и радовати се. Истом предлошко-падежном конструкцијом уз глагол приноудити указује се на објекат на ком се испољава денотирана активност, а уз глагол послѣдствовать на објекат који је прималац позитивних утицаја.

Функцију директног објекта може имати инфинитив уз неке глаголе комплексне рекције: възъслати, даровати, заповѣдати, сподобити, оучити, подвизати.

Функција независне реченице у форми управног говора иза глагола рѣци може се сматрати објекатском директног типа.

Зависна реченица има функцију директног објекта после глагола *молити* (допунска реченица у футурској конструкцији уведена везником *да*), после глагола *желати* и *подвижати* *се* (допунска реченица у форми потенцијала уведена везником *како*) и после глагола *подмысли* (перифрастична конструкција *да* + презент).

4.1.2. Објекатска допуна индиректног типа

Објекатска допуна индиректног типа представља појам ка ком је предикатска радња усмерена или од ког се удаљава, тј. јавља се уз глаголе којима се означава успостављање контакта с објектом, односно психолошко или физичко удаљавање од објекта (Петровић 1992: 127).

Индиректни објекат најчешће се јавља у форми датива (беспредлошког или са предлогом *къ*) уз глаголе: *възъснаати*, *дати*, *даровати*, *заповѣдати*, *подати*, *помагати*, *привлаџи*, *приложити*, *прѣдати*, *стронти на оуныша*, *оугодити*.

Ретко се јавља у форми беспредлошког акузатива (лишнѣ *кого* *чесо*) и генитива блокираног предлогом *отъ* (*съблюдати кого* *отъ* *чесо*).

4.2. Необјекатске допуне

Необјекатске допуне обухватају адвербијалне допуне места и средства, агентивне и предикативне допуне.

Адвербијална допуна (допунски адвербијал) места формализована је локативом блокираним предлогом *къ* уз глаголе без компоненте директивности: *слоужити*, *жити* и *сѣдѣти*, односно предлогом *на* такође уз глагол *сѣдѣти*. Уз глаголе са обележјем финалне директивности (*стати*, *оудворити* *се*) јавља се допуна у форми генитива блокираног предлозима *близъ* и *срѣдъ*. Адлативну допуну (*на* + акузатив и *къ* + акузатив) добијају глаголи *находити*, *сынѣти*, *призѣвати*. Аблативна допуна (*съ* *чесо*, *отъ* *кого*, *отъ* *чесо* и *изъ* *чесо*) везује се за глаголе *ити* и *изити*, с тим што глагол *изити* може имати комплексну реакцију везујући за себе

аблативну и адлативну допуну (нзъ чесо въ что).

Адвербијална допуна средства у форми беспредлошког генитива јавља се уз глагол насытити, односно насытити се (чесо).

Агентивну допуну (допунски агентив) у форми генитива блокираног предлогом отъ за себе везују глаголи приобрѣсти и наоучити се. Аблативном конструкцијом означава се лице од ког радња потиче, лице чије је учешће неопходно у реализовању радње.

Предикативна допуна (допунски предикатив) јавља се уз семантички непотпуне глаголе који су (са изузетком глагола нареши се) комплексне рекције, те поред директног објекта у форми беспредлошког акузатива за себе везују предикативни инструментал (поставити кого цѣмь, оутврѣдити кого цѣмь) или нешто чешће предикативни акузатив (поставити кого кого, сѣтворити кого кого, нареши се кого).

ЛИТЕРАТУРА

- Алановић, Миливој (2010). Основни валентни принципи у структурирању реченице. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LIII/1: 125–142.
- Алановић, Миливој (2011). Глаголи асистенције и њихова синтаксичко-семантичка валентност. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LIV/1: 137–150.
- Бабић, Анита (2008). Глаголске допуне у језику старосрпских повеља и писама XII и XIII века. *Прилози проучавању језика*. 39: 5–48.
- Батистић, Татјана (1978). О неким аспектима анализе каузативних глагола. *Јужнословенски филолог*. XXXIV: 59–87.
- Гортан-Премк, Даринка (1971). *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Гортан-Премк, Даринка (1977). О неким питањима двојаке глаголске рекције. *Јужнословенски филолог*. XXXIII: 237–246.
- Грицкат, Ирена (1975). *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд:

Народна библиотека Србије.

Грковић-Мејдор, Јасмина (2001). *Питања из старословенске синтаксе и лексике*. Нови Сад: Филозофски факултет.

Грковић-Мејдор, Јасмина (2007). *Списи из историјске лингвистике*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Грковић-Мејдор, Јасмина (2008). О когнитивним основама семантичке промене. У: *Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија*. Београд: САНУ. 49–63.

Грковић-Мејдор, Јасмина (2010). Когнитивни аспекти развоја транзитивности. У: *Теорија дијахронијске лингвистике и проучавање словенских језика* (ур. Јасмина Грковић-Мејдор и Милорад Радовановић). Београд: САНУ. 43–62.

Грковић-Мејдор, Јасмина (2011). Датив + инфинитив: праиндоевропско порекло и словенски развој. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LIV/1: 27–44.

Ивић, Милка (1970). О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици са везником да. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XIII/1: 43–54.

Ивић, Милка (1972). О објекатској допуни глагола комуникативних и интелектуалних радњи. *Зборник за језик и књижевност*. I: 27–32.

Јерковић, Вера (1998). Синтаксичке одлике Хиландарске повеље Стефана Немањића. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. 41/2: 19–33.

Јухас-Георгиевска, Љиљана (1999). *Стефан Првовенчани. Сабрана дела*. Београд: СКЗ.

Кашић, Ј. (1968). Допуне индиректног објекта уз глаголе слушања и говорења. *Зборник за филологију и лингвистику*. 1: 105–108.

Остојић, Б. (1969). О појавама везаним за глаголску рекцију. *Књижевност и језик*. XVI/1: 8–53.

Павловић, М. (1962). Рекције и функције. *Наш језик*. XII/36: 90–93.

Павловић, Слободан (2006). *Детерминативни падежи у старосрпској*

пословноправној

писмености. Нови Сад: Матица српска.

Павловић, Слободан (2009). *Старосрпска зависна клауза*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Павловић, Слободан (2010). Иконичност у старосрпској хипотакси. У: *Теорија дијахронијске лингвистике и проучавање словенских језика* (ур. Јасмина Грковић-Мејџор и Милорад Радовановић). Београд: САНУ. 131–157.

Павловић, Слободан (2011). Реконцептуализација словенске просторне падежне парадигме. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LIV/1. 45–62.

Петровић, Владислава (1992). Прилог класификацији допунских адвербијалних конструкција. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXV/2: 115–132.

Петровић, Владислава (2000). О предлошком објекту у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLIII: 437–447.

Пипер, Предраг и др. (2005). *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ; Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.

СС: *Старославянский словарь по рукописям X–XI веков* (ред. Р.М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова). Москва: Русский язык. 1999.

Стевановић, Михаило (1951). Облици допуне уз глагол лагати. *Наш језик*. III: 154–159.

*

Mrazović, Pavica (1979). Razvoj gramatike zavisnosti. *Kontrastivne studije i nastava stranih jezika*. Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti. 7–65.

Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.

Ivana Čančar

VERB COMPLEMENTS IN THE HILANDAR CHARTER FROM STEFAN PRVOVENČANI

S u m m a r y

This paper deals with verb valency in the language of The Hilandar Charter which was written by Stefan Prvovnčani between 1200 and 1202 year. Also, in this paper we explore semantics of the verbs and their complements.

The analysis has shown that even hipotaxis is not on developed level in this monument, there are important progressive elements which characterise hipotactic structures (hipotactic structure *da + future*). At the same time, traces of old syntactic situation were found, eg. adverbial accusative.

Key words : syntactic transitivity, accusative, valency, semantics complements.

Ивана Чанчар, мастер
Институт за српски језик САНУ
Кнеза Михаила 36
Београд
Србија
Имејл: *ivanamcancar@gmail.com*